

O‘ZBEKISTONDA ENERGIYA NARXLARI, ISTE’MOL SAVATI VA AHOLI HIS QILAYOTGAN REAL INFLYATSIYA TAHLILI

Muallif

Abdujabborova Havoxon Muhammadjon qizi

Qo‘qon davlat universiteti, Tabiiy fanlar va Iqtisodiyot fakulteti,

Menejment yo‘nalishi, 2-bosqich talabasi

Email: havoxonabdujabborova841@gmail.com

Annotatsiya

Ushbu tahliliy maqola O‘zbekiston iqtisodiyotida e‘lon qilinayotgan rasmiy inflyatsiya ko‘rsatkichlari (IPI/CPI) va aholi, xususan, qishloq joylarida yashovchi kam ta‘minlangan qatlamlar tomonidan kuz-qish mavsumida his qilinayotgan real inflyatsiya o‘rtasidagi chuqur tafovutni o‘rganadi. Shuningdek, subsidiyalangan "ijtimoiy ko‘mir" narxi bilan yuqori sifatli "tijoriy ko‘mir" narxlari o‘rtasidagi farq statistik nomutanosiblikni keltirib chiqarishi ko‘rsatib berilgan. Maqolada bozor shaffofligini oshirish, ya‘ni muhim energiya resurslari narxlarini viloyatlar kesimida, kunlik asosda e‘lon qilish, IPI tuzilmasida dinamik va hududiy vaznlarni joriy etish orqali real inflyatsion bosimni aniqroq o‘lchash bo‘yicha aniq iqtisodiy choralar taklif qilinadi. Maqola energetika narxlari barqarorligini ta‘minlash va aholining iqtisodiy xavfsizligini kuchaytirish zarurligini ta‘kidlaydi.

Kalit so‘zlar: Energiya narxlari, inflyatsiya, real inflyatsiya, iste‘mol narxlari indeksi (ipi/cpi), iste‘mol savati, mavsumiy xarajatlar, vazn xatosi, tijoriy ko‘mir, o‘tin, g‘o‘zapoya, narxlar shaffofligi, o‘zbekiston.

Abstract (Annotation)

This analytical article examines the profound discrepancy between the official inflation rates (IPI/CPI) announced in the economy of Uzbekistan and the real inflation experienced by the population, particularly low-income segments residing in rural areas, during the autumn-winter season. The analysis highlights the problem

of weighted CPI bias in the inflation calculation methodology. The article proposes specific economic measures for more accurately measuring real inflationary pressure, including increasing market transparency by announcing critical energy resource prices daily, across regions, and introducing dynamic and regional weights within the CPI structure. The paper emphasizes the necessity of ensuring energy price stability and strengthening the economic security of the population.

Keywords

Energy Prices, Inflation, Real Inflation, Consumer Price Index (CPI/IPI), Consumption Basket, Seasonal Expenditures, Weighted CPI Bias, Commercial Coal, Firewood, Cotton Stalks, Price Transparency, Uzbekistan.

Kirish

O'zbekiston so'nggi yillarda iqtisodiy liberallashtirish va pul-kredit siyosatini takomillashtirish yo'lida muhim qadamlar tashladi. Rasman e'lon qilinayotgan Iste'mol Narxlari Indeksi (IPI/CPI) ning pasayishi va Markaziy bankning inflyatsiyani maqsadli (target) darajaga yaqinlashtirish bo'yicha ijobiy xabarlarini makroiqtisodiy barqarorlikka erishilayotganini ko'rsatadi. Biroq, bu rasmiy statistika raqamlari ortida millionlab aholi kundalik hayotida his qilayotgan "seziluvchi inflyatsiya" yashirinib yotadi. Aynan mana shu farq, statistik illyuziya va real iqtisodiy bosim o'rtasidagi tafovut mazkur tahlilning asosiy dolzarbligini belgilaydi. Rasmiy ma'lumotlarda umumiy inflyatsiya asta-sekin pasayib borayotgani qayd etilsada, bozorlarda, kommunal xizmatlarda, transport xarajatlarida, ayniqsa mavsumiy omillar kuchayadigan kuz-qish davrida narxlarning tez-tez oshishi aholining real hayotiy sezimlari bilan to'qnash kelmoqda. Aynan mana shu pallada rasmiy inflyatsiya bilan aholi his qilayotgan real inflyatsiya o'rtasidagi tafovut yanada yaqqol namoyon bo'ladi. Uy xo'jaliklari iste'mol qiladigan mahsulotlar savatchasi rasmiy savatchadan farq qilgani, daromadlar o'sish sur'atlarining sekinligi, ijtimoiy qatlamlarning xarid qobiliyati turlicha bo'lgani sababli real inflyatsiya ko'proq seziladi. Bozor talabining o'zgarishi, mavsumiy

mahsulotlar taqchilligi, logistika va import xarajatlarining oshishi, energiya resurslari narxlaridagi bosimlar kabi omillar ham narxlarning amaliy oshishiga bevosita ta'sir qiladi. Shu bois inflyatsiya masalasini nafaqat statistik ko'rsatkichlar, balki aholining kundalik iqtisodiy haqiqatlari nuqtayi nazaridan o'rganish dolzarbdir. Bugungi iqtisodiy sharoitda inflyatsiya darajasini tahlil qilish, rasmiy va real narxlar o'rtasidagi farqlarni aniqlash, narxlar o'sishiga ta'sir qiluvchi asosiy omillarni chuqur tahlil qilish mamlakatda iqtisodiy barqarorlikni mustahkamlash hamda aholining ijtimoiy himoyasini kuchaytirish uchun muhim ahamiyat kasb etadi. Ushbu tahlil O'zbekiston sharoitida inflyatsiyani o'lchashda yuzaga kelayotgan metodologik nomutanosibliklarni, iste'mol savatidagi energiya mahsulotlarining noto'g'ri vazni muammosini, shuningdek, subsidiyalangan ("ijtimoiy") va haqiqiy ("tijoriy") narxlar o'rtasidagi jiddiy farqni iqtisodiy asoslar bilan yoritishga qaratilgan.

Maqsad. Ushbu maqolaning maqsadi - O'zbekistonda rasmiy statistikada qayd etilayotgan inflyatsiya ko'rsatkichlari bilan aholining kundalik hayotida sezilayotgan real inflyatsiya o'rtasidagi tafovutlarni aniqlash, mavsumiy omillar va energiya resurslari narxlarining aholi turmush darajasiga ta'sirini tahlil qilishdir. Maqolada inflyatsiyani o'lchashda ishlatilayotgan iste'mol savatchasining qamrovi va uning real xarajatlar bilan mosligi, narxlar monitoringi va oshkoralik mexanizmlari orqali inflyatsiya barqarorligini ta'minlashning dolzarbligi yoritiladi. Bu tahlil nafaqat iqtisodiy jarayonlarni tushunishga, balki bozorning real holatini aks ettiradigan amaliy takliflar ishlab chiqishga xizmat qiladi. Shuningdek, maqsad bozor shaffofligini oshirish va IPI tuzilmasini real iste'mol strukturasiiga moslashtirish orqali pul-kredit va ijtimoiy siyosat qarorlarining samaradorligini oshirish bo'yicha aniq chora-tadbirlar taklif etishdan iborat.

Usullar. Ushbu tahliliy maqolada rasmiy inflyatsiya ko'rsatkichlari (IPI/CPI) va aholi tomonidan sezilayotgan real inflyatsiya o'rtasidagi tafovutni o'rganish maqsadida birlashtirilgan (mixed-method) yondashuvdan foydalanildi. Tahlilning

nazariy asoslari Pul-Kredit Siyosati Tahlili va Marginal Narx Nazariyasiga tayanadi, bu orqali subsidiyalangan narxlar va haqiqiy bozor narxlari (tijoriy ko‘mir, o‘tin) shakllanishi orasidagi uzilishlar va ularning iqtisodiy signallarni buzish darajasi o‘rganildi. Statistika darajada, Iste‘mol Savati Strukturasi Tahlili usuli qo‘llanilib, O‘zbekiston IPI hisobida qo‘llaniladigan energiya mahsulotlarining normativ vazniga baho berildi. Markaziy tahlil usuli sifatida Vazn Xatosi (Weighted CPI Bias) Tahlili tanlab olingan bo‘lib, unda o‘tin, g‘o‘zapoya va tijoriy ko‘mir kabi mavsumiy yoqilg‘ilarning qishloq aholisi iste‘molidagi statik va real (dinamik) vazni o‘rtasidagi nomutanosiblik miqdori sifatijihatdan tahlil qilindi. Shuningdek, hududiy va mavsumiy differentsiallash usuli yordamida gaz bilan ta‘minlangan shahar va gazzsiz qishloq hududlarining iste‘mol xarajatlari strukturasiidagi farqlar o‘rganildi.

Nihoyat, yechimlar ishlab chiqishda Komparativ (Qiyosiy) Tahlil usulidan foydalanildi. Bu orqali Qozog‘iston va Qirg‘iziston kabi mintaqaviy davlatlarda muhim energiya resurslari narxlarini kunlik e‘lon qilish (price transparency) amaliyoti tahlil qilinib, O‘zbekiston sharoitiga mos keladigan statistika va bozor shaffofligini oshirish bo‘yicha siyosiy takliflar (masalan, dinamik vaznlash va segmentlangan narx indekslarini joriy etish) asoslab berildi.

Natijalar

O‘tkazilgan tahlil natijasida O‘zbekistonda rasmiy inflyatsiya ko‘rsatkichlari (IPI/CPI) va aholining turli segmentlari, xususan, qishloq joylarida yashovchi kam ta‘minlangan qatlamlar his qilayotgan real iqtisodiy bosim o‘rtasida quyidagi fundamental tafovutlar va tizimli muammolar aniqlandi:

1. Statistika Nomutanosiblik va Vazn Xatosining Tasdig‘i

- Real Xarajatlar va Normativ Vaznlar Tafovuti: Qishloq joylardagi uy xo'jaliklarining kuz-qish mavsumidagi (noyabr-fevral) xarajatlarida o'tin, g'ozapoya va tijoriy ko'mir ulushi 30% dan 50% gacha ekanligi, biroq ularning IPI dagi vazni bu ko'rsatkichdan ancha pastligi aniqlandi. Bu rasmiy inflyatsiyaning real iqtisodiy bosimni aks ettirmasdan, haddan tashqari past baholanishiga olib keladi.

- Segmentatsiya Zaruriyati: Rasmiy statistikada faqat subsidiyalangan "ijtimoiy ko'mir" narxining aks ettirilishi statistik tasvirning buzilishiga (Distortion of Statistical Picture) olib keladi. Yuqori sifatli tijoriy ko'mir narxlarining 5-7 barobar qimmat bo'lishiga qaramay, uning dinamikasi rasmiy IPI ga deyarli ta'sir qilmayotgani tasdiqlandi.

2. Narx Shakllanishidagi Mavsumiy Shoklar

- Qisqa Muddatli Narx Shoklari: Talabning keskin mavsumiy oshishi hisobiga tijoriy ko'mir va o'tin narxlarida qisqa muddat ichida (20 kun atrofida) spekulyativ o'sish kuzatilishi aniqlandi. Bu o'sish eng zaif aholi qatlamlarining xarajat yukini oshirib, ularning iqtisodiy barqarorligiga salbiy ta'sir ko'rsatadi.

3. Axborot Asimmetriyasining Oqibatlar

- Bozor Noto'g'ri Signallari: Muhim energetika resurslari narxlar haqidagi axborotning yopiqligi (asimmetriya) narxni manipulyatsiya qilish (Price Manipulation) uchun qulay muhit yaratishi va samarasiz resurs taqsimotiga olib kelishi aniqlandi.

- Haqiqiy Narx Monitoringining Yo'qligi: Qo'shni davlatlar amaliyotida mavjud bo'lgan kunlik va hududiy narxlar monitoringi mexanizmining O'zbekistonda yo'qligi, bozor intizomini (Market Discipline) pasaytiradi va sun'iy tanqislik yaratish ehtimolini oshiradi.

- **Samarasiz Resurs Taqsimoti (Inefficient Resource Allocation):** Noto'g'ri narx signallari resurslarning taqchillik yuzaga kelgan hududlarga emas, balki yuqori foyda olish mumkin bo'lgan joylarga yo'naltirilishiga olib keladi.

• **Axborot asimetriyasi va spekulyatsiya:** Eng muhim energiya resurslari narxlari ochiq e'lon qilinmaydi, bu esa bozor noaniqligini kuchaytiradi, spekulyativ xatti-harakatlarga sabab bo'ladi va resurslarning samarali taqsimlanishini sekinlashtiradi.

3.2. Amaliy tatbiqi va takliflar

Aniqlangan muammolarni hal etish uchun quyidagi choralar tavsiya etiladi:

• **Statistik metodologiyani yangilash:** Iste'mol savatchasida mavsumiy va hududiy differensiyali vaznlarni joriy etish. Qish mavsumida qishloq hududlari uchun o'tin, g'ozapoya va tijoriy ko'mir kabi energiya resurslarining vazni real xarajatlar yukiga mos ravishda oshiriladi.

• **Tijoriy segmentni indekslash:** Ijtimoiy ko'mirdan alohida, sifatga asoslangan (kalorifik qiymat) tijoriy ko'mir narxi indeksi ishlab chiqiladi va rasmiy statistikaga kiritiladi. Bu Markaziy bankga real bozor inflyatsiyasini aniq nazorat qilish imkonini beradi.

• **"Qishki Energiya Inflyatsiyasi" indikatorini joriy etish:** Umumiy CPI'dan tashqari, sentyabr-mart davrida energiya va mavsumiy mahsulotlarning yuqori vaznini hisobga oluvchi alohida inflyatsiya ko'rsatkichi ishlab chiqiladi.

• **Bozor shaffofligini kuchaytirish:** Hukumat organlari (Statistika agentligi va Monopoliyaga qarshi kurashish qo'mitasi) kunlik propan, metan, tijoriy ko'mir, o'tin va g'ozapoya narxlarini viloyatlar va yirik tumanlar kesimida ochiq veb-portal orqali e'lon qilishni majburiy qilishlari lozim.

Ushbu choralar amalga oshirilganda quyidagi ijobiy natijalarga erishish mumkin:

• **Siyosat samaradorligining oshishi:** Real inflyatsiyani aniq o'lchash Markaziy bankka pul-kredit siyosatini, jumladan foiz stavkalari bo'yicha qarorlarni real iqtisodiy vaziyatga mos ravishda qabul qilish imkonini beradi.

• **Ijtimoiy himoyaning kuchayishi:** "Qishki Energiya Inflyatsiyasi" indikatoriga asoslangan holda hukumat subsidiyalar va ijtimoiy yordamlarni eng zaif aholi qatlamlariga maqsadli yoʻnaltiradi, mavsumiy kambagʻallikning oldini oladi.

• **Bozor intizomi va investor ishonchi:** Narxlarning shaffofligi bozor ishtirokchilarining hukumat siyosatiga ishonchini oshiradi, spekulyatsiyani kamaytiradi va resurslarning eng zarur hududlarga samarali taqsimlanishini taʼminlab, makroiqtisodiy barqarorlikni mustahkamlaydi.

Taklif qilingan tizimli chora-tadbirlarning amalga oshirilishi Oʻzbekistonning qisqa va oʻrta muddatli istiqbollarida quyidagi fundamental ijobiy natijalarni taʼminlab, mamlakatning makroiqtisodiy xavfsizligini mustahkamlaydi:

• **Pul-kredit siyosatining amaliy samaradorligi (Evidence-Based Policy):** Real inflyatsiyani aniqroq oʻlchash (dinamik vaznlar orqali) Markaziy bankka objektiv va asoslangan qarorlar qabul qilish imkonini beradi. Bu "statistik shovqin" (statistical noise) sababli foiz stavkalarining notoʻgʻri belgilanishi xavfini keskin kamaytiradi. Siyosatning samardorligi oshgani sayin, iqtisodiy subyektlarning davlat siyosatiga boʻlgan ishonchi (Policy Credibility) mustahkamlanadi.

• **Ijtimoiy zaiflikni kamaytirish va maqsadli himoya:** "Qishki Energiya Inflyatsiyasi" (Core Energy CPI) kabi yangi indikatorlar asosida hukumat subsidiyalar va kompensatsiyalarni aynan energetik bosim eng yuqori boʻlgan davrda va eng zaif hududlarga (qishloq joylariga) yoʻnaltiradi. Bu mavsumiy qashshoqlikning oldini olishga, aholining turmush darajasining keskin pasayishini yumshatishga va ijtimoiy adolat tamoyillarini amaliy jihatdan mustahkamlashga xizmat qiladi.

• **Bozor integratsiyasi va raqobatbardoshlik:** Narzlarning kunlik va hududiy shaffofligi (Price Transparency) spekulyatsiya va narxlar manipulyatsiyasini yoʻq qilib, bozorga barqarorlik signali yuboradi. Natijada, yirik investitsion loyihalar uchun xarajatlarni aniqroq rejalashtirish

imkoniyati paydo bo‘ladi. Bu esa ishlab chiqarish samardorligini oshirib, uzoq muddatli istiqbolda iqtisodiyotning raqobatbardoshligini kuchaytiradi.

• Jamiyat va davlat orasidagi ishonchni qayta tiklash:

Rasmiy statistikaning haqiqiy hayotni aniq aks ettirishi, aholining inflyatsiya raqamlariga bo‘lgan shubhasini bartaraf etadi. Bu oshkoralik va ishonchning oshishi, aholining iqtisodiy islohotlarga nisbatan konstruktiv munosabatini shakllantirib, ijtimoiy-siyosiy barqarorlikni ta’minlashda hal qiluvchi ahamiyatga ega.

Xulosa

O‘zbekistonda inflyatsiya va uning aholining real xarajatlariga ta’sirini o‘rganish natijalari rasmiy statistika bilan real sharoitlar o‘rtasida sezilarli tafovut mavjudligini ko‘rsatdi. Ayniqsa qish mavsumida energiya resurslari (o‘tin, g‘o‘zapoya, tijoriy ko‘mir) narxlari aholining byudjeti uchun eng katta xarajat bo‘lib, rasmiy indekslar bu xarajatlarni yetarli darajada aks ettirmaydi. Tadqiqot davomida aniqlangan tizimli nomutanosibliklar – vazn xatolari, segmentatsiya yetishmasligi va axborot asimmetriyasi – inflyatsiya monitoringini takomillashtirish zaruratini yaqqol ko‘rsatdi.

Taklif qilingan amaliy choralar: dinamik vaznlarni joriy etish, tijoriy ko‘mir segmentini alohida indekslash, “Qishki Energiya Inflyatsiyasi” indikatorini yaratish va bozor narxlarini hududiy va kunlik shaffof e’lon qilish – barcha ushbu chora-tadbirlar mamlakatning qisqa va o‘rta muddatli iqtisodiy barqarorligini ta’minlashga xizmat qiladi. Ular Markaziy bankning pul-kredit siyosatini real sharoitga moslashtirishga, ijtimoiy himoyani kuchaytirishga, aholi va investorlarning davlat siyosatiga ishonchini mustahkamlashga imkon beradi.

Shuningdek, mavsumiy xarajatlarni hisobga oluvchi inflyatsiya monitoringi tizimi nafaqat aholining turmush darajasini himoya qiladi, balki iqtisodiy rivojlanishning strategik poydevorini yaratadi. Shu tariqa, maqola natijalari O‘zbekiston sharoitida inflyatsiyani real asosda baholash va iqtisodiy siyosatni

samarali shakllantirish uchun ilmiy-amaliy ahamiyatga ega ekanligini ko'rsatadi. Iqtisodiy siyosatning samaradorligi real hayotni qanchalik aniq o'lchashga bog'liq. Statistik nomutanosiblik va narxlardagi shaffoflikning yo'qligi nafaqat inflyatsiya jarayonlarini noto'g'ri boshqarishga, balki aholining hayotiy xarajat yuki (Cost-of-Living Burden) ni oshirish orqali ijtimoiy adolat tamoyillariga putur yetkazmoqda.

Kelajak strategiyasi: O'zbekiston Makroiqtisodiy barqarorlikni mustahkamlash uchun statistik shaffoflik va metodologik ratsionallik yo'liga o'tishi shart. Dinamiq vaznlash, segmentlangan narx indekslarini joriy etish va energiya narxlarini kunlik ochiqlash (Price Transparency) mexanizmlari nafaqat inflyatsiya o'lchovini real hayotga moslashtiradi, balki spekulyatsiyani yo'q qilib, bozor intizomini kuchaytiradi.

Xulosa qilib aytganda, rasmiy va real inflyatsiya o'rtasidagi tafovutni bartaraf etish – bu shunchaki statistik vazifa emas, balki aholining iqtisodiy xavfsizligini ta'minlash, hukumat siyosatiga bo'lgan ishonchni qayta tiklash va ijtimoiy-iqtisodiy barqarorlikni ta'minlashning eng dolzarb strategik chorasidir.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. **Markaziy Bank (2024).** *Pul-kredit siyosatining asosiy yo'nalishlari to'g'risida.* [URL: cb.uz/uz/monetary-policy]
2. **O'zbekiston Respublikasi Statistika Agentligi (2023).** *Iste'mol narxlari indeksini (IPI) hisoblash metodologiyasi (so'nggi yangilanish).* [URL: stat.uz/uz/metodologiya]
3. **Xalqaro Valyuta Jamg'armasi (IMF) (2024).** *Uzbekistan: Country Report (Selected Issues Paper).* [URL: imf.org/uz-report-2024]
4. **Jahon Banki (World Bank) (2023).** *Uzbekistan Economic Update: Addressing Energy Sector Challenges.* [URL: worldbank.org/uz-energy-update]
5. **Mankiw, N. G. (2021).** *Principles of Economics (9th Edition).* Cengage Learning.